

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.6

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Оксана САФОНЧИК,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У запропонованій статті подається загальна характеристика правових наслідків припинення шлюбно-сімейних правовідносин за законодавством України та їх класифікація за різними критеріями. Наголошується, що шлюб, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (перебування у фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві) породжує безліч наслідків правового та морального характеру, що стосуються не лише колишніх чоловіка та дружини, але і їхніх дітей, інших осіб, а також майна.

Ключові слова: сім'я, сімейні правовідносини, шлюб, шлюбно-сімейні правовідносини, розлучення, наслідки

CLASSIFICATION OF LEGAL CONSEQUENCES OF TERMINATION OF MARRIAGE AND FAMILY LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

Oksana SAFONCHUK,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Civil Law of National University "Odessa Academy of Law"

SUMMARY

In proposed article provides general description of legal consequences of termination of marriage and family relationships under the laws of Ukraine and for the first time their classification was given according to different criteria. In that case focus is, that marriage is living as one family without marriage registration (being in actual marriage relations, church marriage, civil partnership) generates many consequences of legal and moral nature, which relate not only to the former husband and wife, but also their children, other persons, as well as their property.

Key words: family, family legal relations, marriage, marriage and family relations, divorce, consequences.

REZUMAT

În articolul propus este abordată o descriere generală a consecințelor juridice ale încetării relațiilor de căsătorie și de familie în conformitate cu legile din Ucraina pentru prima dată și le clasifică în funcție de diferite criterii. În acest caz, accentul este faptul că căsătoria, trăind ca o familie fără înregistrarea căsătoriei (în special, fiind în relații de căsătorie reale, căsătorie biserică, parteneriat civil) generează multe consecințe de natura juridică și morală, care se referă nu numai la fostul soț și soție, dar, de asemenea, la copii, alte persoane și a bunurilor acestora.

Cuvinte cheie: familie, relații de familie, căsătorie, relațiile maritale și de familie, divorț, consecințe.

Постановка проблеми. Шлюбно-сімейні правовідносини є основою розвитку та становлення суспільства і регламентуються положеннями сімейного права. Однак, враховуючи деякі зміни традиційної моделі соціальної поведінки людей у частині сімейно-шлюбних відносин, які відбулися у деяких зарубіжних країнах, у т. ч. в окремих країнах-членах ЄС, актуальним нині є дослідження класифікації правових наслідків, що виникають після припинення шлюбно-сімейних правовідносин.

Сьогодні Українська держава, перебуваючи на шляху євроінтеграції, з метою вдосконалення та уніфікації норм та положень інституту сімейного права в частині нормативно-правового регулювання припинення шлюбно-сімейних правовідносин та їх класифікації, вживає заходів щодо врахування сформованих європейськими органами стандартів та правових традицій.

Конституція України 1996 р. [1], Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [2], Сімейний кодекс України (далі – СК України) [3] містять у собі цілий перелік норм, спрямованих на захист прав і свобод осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах, а також на регулювання правовідносин подружжя; осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; осіб, які перебувають у церковному шлюбі тощо, на принципах взаємоповаги особистих немайнових і майнових прав, що виникають після виникнення шлюбно-сімейних правовідносин. Слід врахувати, що соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні, справили вирішальний вплив на розвиток шлюбно-сімейних відносин [4, с. 43–46].

Стан дослідження. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як: М.В. Анто-

кольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, А.М. Белякова, В.І. Бошка, Д.В. Генкін, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, І.А. Загорський, О.М. Калітенко, В.М. Косак, О.М. Калітенко, Н.С. Кузнєцова, Г.К. Матвеев, В.О. Рясенцев, З.В. Ромовська, В.М. Самойленко, Р.О. Стефанчук, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та ін.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів сімейного права у сфері припинення шлюбно-сімейних правовідносин, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері визначення класифікації правових наслідків шлюбно-сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Наука сімейного права припиненням шлюбу вважає зумовлене настанням певних юридичних фактів припинення на майбутнє правовідносин, що виникли між подружжям із юридично оформленого шлюбу [5, с. 130].

Сфера шлюбно-сімейних правовідносин у сфері встановлення кожною державою в межах своєї юрисдикції власних правил регулювання однакових правовідносин є унікальною. Правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин складаються з припинення надалі особистих і майнових правовідносин, що існували між подружжям під час шлюбу, а також між іншими особами, які перебували у шлюбно-сімейних правовідносинах (осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві). Одні правовідносини припиняються відразу після припинення шлюбу, інші можуть бути збережені або за бажанням осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах (наприклад, збереження шлюбного прізвища – ст. 113 СК України [6, с. 201]; виплата компенсації особі за розірвання шлюбу з ініціативи іншої особи відповідно до шлюбного договору – ст. 99 СК України), або в силу прямого встановлення закону.

Шлюбно-сімейні правовідносини – це наслідок застосування норм сімейного законодавства до конкретних відносин у сфері шлюбу, сім'ї [6, с. 260].

Шлюб, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (перебування у фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві) породжує безліч наслідків правового та морального характеру, що стосуються не лише колишніх чоловіка та дружини, але і їхніх дітей, інших осіб, а також майна [8, с. 13]. Представлена класифікація може застосовуватися майже повністю і для інших осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, за деяким винятком. Так, наприклад, в інших осіб, які перебували у шлюбно-сімейних правовідносинах (наприклад, особи, які перебували у фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві), не виникатимуть правові наслідки немайнового характеру, такі як: право на повторний шлюб, поновлення шлюбу, зміна прізвища тощо. Тобто, для зазначених осіб у разі припинення шлюбно-сімейних правовідносин не виникатимуть ті правові наслідки немайнового характеру, які за своєю сутністю притаманні лише шлюбу.

Незважаючи на неабияке значення правових наслідків припинення шлюбно-сімейних правовідносин, їх класифікація в цивільній літературі не наводилася. У зв'язку з цим пропонується така класифікація правових наслідків припинення шлюбно-сімейних правовідносин із визначенням відповідних критеріїв для поділу, зокрема:

1) Залежно від виду правовідносин, на які вони впливають, правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин поділяються на: а) правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин майнового характеру; б) правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин немайнового характеру.

Реалізація особистих немайнових прав однією з осіб, яка перебуває у шлюбно-сімейних правовідносинах, можлива лише за узгодження її дій із іншою особою, яка перебуває з нею у шлюбно-сімейних правовідносинах (у шлюбі, фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві) і навіть з урахуванням інтересів сім'ї в цілому. У даному разі йдеться про права та охоронювані законом інтереси дітей, батьків тощо.

Майнові правовідносини осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах – це складний комплекс дій стосовно володіння, користування і розпорядження майном [9, с. 87]. Правовий режим майна подружжя визначається залежно від того, ким він встановлений – законодавцем чи самими учасниками майнових відносин (подружжям). У зв'язку з цим можна говорити про законний (легальний) і договірний правові режими подружнього майна [10, с. 76]. Аналогічне положення можна застосовувати і для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Щодо інших учасників шлюбно-сімейних правовідносин, то до них може застосовуватися лише договірний режим майна.

2) Залежно від суб'єктів, на які розповсюджуються зазначені правові наслідки, вони поділяються на такі, що: а) виникають для подружжя; б) виникають для чоловіка та жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; в) виникають для чоловіка і жінки, які перебувають у церковному шлюбі; г) виникають для осіб, які перебувають у цивільному партнерстві; д) виникають для інших осіб, які не перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах.

3) Залежно від того, ким встановлюються правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин, зазначені правові наслідки поділяються на такі, що: а) встановлюються судом; б) встановлюються законом; в) встановлюються учасниками шлюбно-сімейних правовідносин (подружжям, особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, особами, які перебувають у церковному шлюбі, цивільними партнерами).

Вказані вище правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин можуть бути як встановленими лише одним зі вказаних учасників шлюбно-сімейних правовідносин, так і такими, що встановлюються одночасно декількома учасниками, і можуть існувати у будь-якому їх поєднанні.

4) Залежно від порядку встановлення правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин можуть бути такими, що: а) встановлюються судом; б) встановлюються державним органом РАЦС; в) встановлюються самими учасниками шлюбно-сімейних правовідносин.

5) Залежно від добровільності встановлення правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин поділяються на такі, що: а) встановлюються добровільно (наприклад, за згодою осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах, у т. ч. на підставі шлюбного договору або іншого цивільно-правового договору тощо); б) встановлюються примусово (наприклад, судом вирішується питання про поділ спільного майна, сплату аліментів тощо).

6) Залежно від якості настання правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин можуть бути: а) позитивні (наприклад, право на укладання повторного шлюбу; право на проживання в житловому приміщенні; залишення прізвища іншого з подружжя у разі розірвання шлюбу тощо); б) негативні (наприклад, відсутність статусу особи, яка перебуває у шлюбно-сімейних правовідносинах; обов'язок сплачувати аліменти; виселення із житлового приміщення тощо).

Зазначені правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин не завжди існують у суто позитивному або негативному значенні. Зазначене зумовлено тим, що

в деяких випадках позитивні правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин, які настають у разі припинення шлюбно-сімейних правовідносин, для одного з учасників зазначених правовідносин є позитивними, а для іншого – виключно негативними. Наприклад, один із подружжя розглядає право на одержання аліментів після розірвання шлюбу в порядку ст. 75 СК України як позитивний правовий наслідок припинення шлюбно-сімейних правовідносин, тоді як для іншого з подружжя обов'язок сплачувати аліменти на утримання розглядається виключно як негативний. Аналогічні приклади можна навести і у разі виникнення права на укладання повторного шлюбу, зміни шлюбного прізвища, поділ спільного майна тощо. Крім того, зазначені вище положення розповсюджуються на усіх учасників шлюбно-сімейних правовідносин.

Водночас вищезазначене не виключає випадки, коли правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин є або лише позитивними для обох учасників шлюбно-сімейних правовідносин (наприклад, кожен з учасників шлюбно-сімейних правовідносин бажав припинення наявних правовідносин, і тому право на укладання повторного шлюбу буде розглядатися обома учасниками лише позитивно) та/або є лише негативними для зазначених вище осіб (наприклад, поділ спільного майна може однаково негативно оцінюватися обома учасниками шлюбно-сімейних правовідносин одночасно; роздільне проживання одного з батьків з дитиною також має негативний правовий наслідок не лише для учасників шлюбно-сімейних правовідносин (у даному разі – батьків), але і для самої дитини).

Крім того, під час розподілу майна між особами, які перебували у шлюбно-сімейних правовідносинах (у шлюбі, фактичних шлюбних відносинах, церковному шлюбі, цивільному партнерстві) можуть бути зачеплені інтереси інших осіб (членів сім'ї, родичів, інших осіб), яким спірне майно належить також на праві спільної власності. У вирішенні спору в судовому порядку їхні майнові інтереси також повинні обов'язково враховуватися.

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз правового регулювання немайнових і майнових правовідносин подружжя, яке перебуває у зареєстрованому шлюбі, та інших осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах, дозволяє зробити висновок, що чоловік і жінка, які

перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають чітко визначений і універсально врегульований обов'язок морально і матеріально підтримувати один одного за будь-яких обставин (крім випадків, прямо передбачених законом). Основні правові наслідки майнового і немайнового характеру, які виникають у подружжя у зв'язку з припиненням шлюбу, настають і для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Офіційний вісник України. 2003. № 11.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22.
4. Жилинкова І.В. Имущественные отношения между супругами. Мала енциклопедія нотаріуса. 2004. № 1 (13). С. 43–46.
5. Сімейне право України: підручник / за ред. С.Б. Булеци. К.: Знання. 2015. 375 с.
6. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Є.О. Харитонова, Х.: Одісей. 2006. 552 с.
7. Цивільне право України (традиції і новації): монографія / за ред. проф. Є.О. Харитонова, Одеса: Фенікс. 2010. 700 с.
8. Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2004. 20 с.
9. Тархов В.А. Советское семейное право. Саратов, 1963. 320 с.
10. Жилинкова І.В. Правовой режим имущества членов семьи. Х.: Ксилон, 2000. С. 109.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Сафончик Оксана Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Safonchik Oksana Ivanivna – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil Law of National University "Odessa Academy of Law"